

### ФІЛОСОФІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

*У статті розкривається Франкове розуміння національної ідеї в європейському контексті; досліджуються погляди письменника на національну свідомість як визначальну духовну доміную на національної сутності індивіда, існування народу та націотворення, показана націотворча функція інтелігенції, її історичне покликання; аналізуються проблеми єдності української нації, взаємовідносин між провідником нації і масами.*

Умови недержавності та поневолення, в яких перебувала українська нація впродовж тривалого часу, примушували українське письменство раз у раз ставити проблему національної ідеї в своїй творчості на перше місце. Іван Франко, як і кожен великий поет, мав доконечну потребу в одвертій розмові зі своїм народом, а отже, й написати твори, метою яких було підсумувати, оглянути долю української нації, осмислити буття свого народу, оцінити його минуле, проаналізувати сучасне, прийнятися прийдешнім.

Цивілізаційна концепція національно-культурного процесу, яку розробляв Іван Франко, була близька до принципів культурно-історичного універсалізму, антропологізму й гуманізму, що розгорталися на той час у межах позитивістської історіософії. Його "невгасимий інтелектуалізм ламає один за одним старі авторитети, прокладає нові шляхи, зіставляє різні концепції буття, застосовує різні методології пізнання, невпинно нуртує в ширину і глибину, переоцінює і переосмислює, шукає істину і стремить до ідеальності, а все лише для одного – для збагачення Духу, для самоствердження себе як Особистості і довколишньої громади як Нації" [1: 15-16]. У пошуках відповіді на смисложиттєві першопитання національного буття мислитель-гуманіст обґрунтував етико-антропологічне розуміння національної ідеї, а його філософський пошук набув екзистенційно-художнього характеру. І. Франко став предтечою вольового націоналізму, який повномасштабно розвинувся лише у міжвоєнну добу (Д. Донцов, Ю. Вассиян, Ю. Липа, Є. Маланюк та ін.).

Франкове розуміння національного сформувалося в процесі вибору між національним і соціальним, бо епоха, в якій він жив, була епохою імпульсивного "маятника" з протилежними національно-духовними й матеріалістично-інтернаціональними помислами.

Концепція національної ідеї Івана Франка ґрунтувалася на визнанні нації як неповторного й самосвідомого суб'єкта історичного процесу, як явища духовно цілісного і єдиного. Природним утворенням є не нація, а етнос (у Франка "раса"), нація ж є "суцільний культурний організм" [2: 404]. В іншому місці Франко конкретизує це положення, вказуючи, що на історичний "розвій народу" "накладається природна форма" (географічне положення, раса, мова і под.) і "культурний, отже набутий зміст" [3: 82]. Етнос, раса – це тіло, матерія, форма, що, тільки запліднившись духом "культурним, отже набутим змістом", спроможна "скластись" на для-себе-сущу націю. А для виконання такої місії дух – отой "вічний революціонер", "що тіло рве до бою", – мусить відзначатись цілим комплексом характеристик, які російський дослідник Л. Гумільов описує містким терміном "пасіонарність" – здатністю людини чи певної групи людей підпорядковувати своє життя й діяльність досягненню ідеальних (навіть, якщо вони є ілюзорними) цілей, часто нехтуючи задоволенням реальних життєвих потреб [4: 12].

Саме такий, на думку Франка, момент самовизначення, самопізнання нації й становить поняття "національна ідея". Кожна нація має свої специфічні риси, самобутню культуру, традиції, звичаї, іншими словами те, що в сучасній науці називається генокодом чи генотипом. Людина, родина, рід у своїх національних "обрамленнях" (зі своїми неповторними архетипами, психікою, предками, віруваннями, традиціями, історією, культурою) – ось "першооснова" нації, а не зряддя праці, класи і прошарки між ними. Це означало, що національне творення майбутнього здійснюється на вічних цінностях духу, який є умовою розвитку будь-яких економічних засад. Не фатум економічного поступу, а саме суб'єктивний чинник виступає вирішальним, творчим, змістовним при якісному переродженні інертної, в-собі-сущої етнічної маси в самостійний і самодіяльний національний організм.

І. Франко чітко бачив, що саме ця національна самореалізація абсолютно необхідна, неуніка, як шлях розвитку людської цивілізації, оскільки становить невід'ємну, "органічну", "натуральну" складову процесу, який мислитель уважав визначальним, сутнісним для всієї новітньої історії, "найбільш характерним для XIX в.", – процесу "е м а н с и п а ц і ї л ю д с ь к о ї о д и н и ц і" [5: 292]. Без цієї складової людина неминуче робиться "неповною", "уломною": "Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими "вселюдськими" фразами покрити с в о є д у х о в н е в і д ч у ж е н н я в і д р і д н о ї н а ц і ї" [6: 284].

У статті "Одвертий лист до гал[ицької] української молодезі" мислитель дає глибоке визначення нації, під якою розуміє "суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних набутоків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остоятися" [2: 404].

Для І. Франка було очевидним, що "консолідування якихось вольних міжнародних союзів для досягнення вищих міжнародних цілей... може статися аж тоді, коли всі н а ц і о н а л ь н і змагання будуть сповнені і коли національні кривди та неволеньня відійдуть у сферу історичних споминів" [6: 284]. Інакше кажучи, кожен народ, який дозрів до виокремлення себе з-поміж інших, закріпивши свою окремішність стійким "Я"-етнонімом,

закономірно прагне до якомога повнішого розгортання своїх сутнісних сил, актуалізації потенцій – до діяльнісного самоствердження, і будь-яке намагання проскочити, зім'яти цей етап рівнозначне насильницькому збідненню змісту світової історії, порушенню її "органічності".

Завдання витворити з "етнічної маси" українську націю було для поета аж ніяк не "суто політичною програмою, а, насамперед, проблемою філософсько-антропологічною, оскільки й національна спільнота, взята як самостійний суб'єкт історії, є для нього, в першу чергу, певним типом випродукованої свідомості, цілком співставним із емоційно-вольовою інтенційністю свідомості індивідуальної" [7: 114].

Франко чітко розумів, що для того, аби нація досягла справжнього розвитку, духовного й матеріального, вона мусить пройти шлях самоусвідомлення, самореалізації, відчутти себе єдиним організмом, який представляє собі своє власне існування і прямує до нього. Для поета пізнання минулого свого народу, його історії є важливим чинником національного ренесансу. Ніхто не може зробити нічого суттєвого в здійсненні великої культурної революції, не долучившись до здобутків свого власного минулого, а з ним і до досягнень вселюдської культури. Зрозуміло, що І. Франко як масштабна фігура і видатний митець був вище вузьконаціонального розуміння як політики, так культури, історії. Він був переконаний, що національна велич – шлях до величч загальнолюдської, у кінцевому підсумку – планетарної.

Накреслена І. Франком у статті "З кінцем року" (1896 р.) й розвинена в ряді інших праць, насамперед у статтях "Поза межами можливого" (1900 р.), "Одвертій листі до гал[ицької] української молодіж" (1905 р.), посланні-заповіді "Мойсей" (1905 р.), програма націотворення, цілеспрямованого національного будівництва має комплексний, всебічний характер. Каменярь уважав, що ані нова академія наук, ані тисячі шкіл, ні тисячі книжок і брошур не зроблять Україну суб'єктом історії, бо потрібна інтегральна праця в усіх галузях – як у культурі, так і в економіці та політиці. На провідне місце ставився ним і розвиток освіти, преси, збереження мови.

У процесі своєї ідеологічно-світоглядної еволюції та практичної діяльності І. Франко прийшов до розуміння неможливості вирішення українського питання лише з позицій розв'язання соціально-економічних проблем. Він критикує надмірну фетишизацію економічних закономірностей, які без активної діяльності нації не вирішують національного питання. Важливим двигуном національного розвитку є національний ідеал. Якщо у сфері матеріальної продукції рушієм діяльності стають індивідуальні потреби, то ще більшого значення у сфері суспільного й політичного життя набуває ідеал як феномен, зокрема, – національний ідеал [1: 284; 8: 577-588]. Разом з тим поет застерігає: "Доки не подамо народові надії на соціальну реформу, тобто на поліпшення його матеріального існування, він не стане гуртом для виборення своєї і нашої політичної незалежності" [9: 55].

Ідеал національної самостійності як культурної, так і політичної лежить, на думку Франка, "з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого", але водночас він підкреслював, "що тисячні стежки, які ведуть до його осушення, лежать просто-таки під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомості того ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи, може, звернемо на зовсім інші стежки" [6: 285].

Не фаталізм матеріалістичного світогляду, а національна ідея, віра в неї й активна діяльність виведуть нас поза межами можливого. І як заповіт звучить фінальний акорд цього послання до всіх живих українців: "Ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уяснювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не сотворить його там, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина" [6: 285].

Для І. Франка, як і для більшості тогочасних теоретиків "національної ідеї", незаперечним було те, що в створенні нації новітнього типу з народу, який "мовчить, молиться і платить" (М. де Унамуно), вирішальну роль покликана відігравати інтелігенція, вносячи в маси національну ідеологію. Саме в цьому вбачав він найсвятіший обов'язок, історичне покликання молодого покоління: "От тут і стає перед нами... велика історична задача... – здвигнення нашої національної будови в усій її цілості... Чи і наскільки ми почувемося до того обов'язку, чи і наскільки совісно, обдумано візьмемося до його сповнювання, від того буде залежати в дуже великій мірі наша будучина яко нації, здібної зайняти місце в хорі інших культурних націй" [2: 404].

Іван Франко дає кілька слушних порад своїм землякам щодо їхньої громадянської і політичної роботи: "Ми мусимо навчитися ч у т и с е б е у к р а ї н ц я м и – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Ми повинні – всі без виїмка – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кождим її частковим, локальним болем і радувалися кождим хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головнo, щоб ми р о з у м і л и всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його.

...Ми мусимо почувати себе не піонерами, але рядовими в великім ряді і не сміємо своїх дрібних, локальних справ виставляти як справи всенародні, своїх дрібних персональних амбіцій висувати на першу лінію загального інтересу" [2: 405].

Ця націотворча функція інтелігенції, цілком природно, цікавила Франка головним чином в етико-антропологічному аспекті, позаяк становила сенс і його власного життя, отожд очищеною, "вийнятою" з суб'єктивної реальності його особистісного переживання ніколи не мислилася. Властивий фокус проблеми "будитель і маса" лежить для Франка в зіткненні цілеспрямованої "деміургічної" активності "будителя" із, сказати б, опором людського матеріалу, маса-бо не є піддатною, покірною активно-формувавальному впливові матерії. Цікавим з цього приводу є тлумачення ним Шевченківського "Послання...": "...ненароджені ж – се народ, не пробуджений ще з вікової темноти до національного і суспільного свідомого і свобідного життя..."

[10: 69]. Мало задекларувати державну незалежність. Реалізацію цієї ідеї надзвичайно важко здійснити, коли ідея державності й незалежності ледве жевріє в отруєній століттями імперським гнітом свідомості вождів і народу.

Але чи була тоді інтелігенція, здатна до цього всеохоплюючого завдання? У своїх працях Франко справедливо вважав, що тільки відчувачи себе нацією суцільною та солідарною в духовних та економічних інтересах, українці знайдуть тут вогонь і запал до праці, якого їм так часто бракує, що цілою суттю своєю відчують той "спільний ідеал", брак якого багатьох з-поміж нас гонить на покони "чужим богам". І причину цього вбачав він у тому, що всі покоління української інтелігенції (і його в тому числі) були вихованцями або російської, як київські "громадівці", або ж західноєвропейської, передусім німецької культури, цураються своєї окремішності, у душі соромляться свого походження [2: 404].

І. Франко з болем говорив про відсутність такої інтелігенції і наполягав на необхідності формувати та витворювати її, створювати освічену, твердої волі громаду, яка не пошкодувала б своїх сил для служіння народові. Поет застерігає : "...горе нам, горе нашій нації, коли велика доба застане нас малими і неприготовленими" [2: 402]. Відтак екзистенційний "страх неготовності" спрямовується своїм вістрям на кожну свідому "людську одиницю", зобов'язуючи її до практично-дійової самореалізації в сфері, так би мовити, "національного приготування", національного освідомлення мас. Без цього "Україна готова знов опинитися в ролі ковадла, на якому різні чужі молоти вибиватимуть свої мелодії, або в ролі крілика, на якому різні прихильники вівісекції будуть доконувати своїх експериментів" [2: 404].

Брак віри у свою націю призводив до того, що найкращі українські сили тонули "в общеросійськiм морі", а ті, які залишалися на своєму ґрунті, попадали в зневіру та апатію. Така зневіра у своїй нації стала, на думку Франка, головною трагедією й в житті М. Драгоманова, як і більшості представників української інтелігенції; причиною їх безплідної політичної діяльності й того, що в політиці вони до кінця життя лишалися "gente Ukrainus, natione Russo" (за походженням українці, за національністю росіяни).

Іван Франко усвідомлював необхідність переміни національного характеру, вироблення нової національно-духовної ментальності. Ось як він окреслює головний напрямок змін, що повинні відбутися в національній свідомості та практичній діяльності: "Наш голосний, фразеологічний та в більшій частині неширий, бо ділами не попертий патріотизм мусить уступити місце поважному, мовчазному, але глибоко відчутному народолюбству, що виявляє себе не словами, а працею. Наша масова інерція, що приймає безкритично слова тих, які сим чи іншим припадком були поставлені "на чоло народу", стали послами, професорами, головами товариств і т.і., мусить уступити місце живій, критичній праці думок і готовності – все і всюди подаги й свій голос у загальній справі, виконувати дільно, на власне ризико, але з повною свідомістю своє горожанське право. Наша аж до границь безхарактерності посунена толеранція хиб та слабостей наших ближніх, навіть тоді, коли вони зі сфери приватних відносин переходять у сферу товариської та громадської діяльності, мусить уступити місце живішому моральному почуттю і енергичнійшій реакції против усякої моральної гнилизни, що грозила б розпаношитися в наших товариських відносинах" [2: 406-407].

Не любить І. Франко й сучасну йому українську еліту – "обважнілу, незграбну, сентиментальну, що позбавлена гарту й сили волі, так мало здібну до політичного життя на власному смітнику, а таку плідну на перевертнів найрізноманітнішого гатунку" [11: 30].

Як бачимо, І. Франко рішуче та критично виявляє недоліки своїх земляків. Його зізнання звучить не як демонстрація негативних рис нації, не приниження її, а усвідомлення обов'язку працювати заради своїх людей, бо патріотизм для Франка "не сантимент, не національна гордість, то тяжке ярмо, покладене долею на його плечі" [11: 30]. І в цих словах – його любов і синівська відданість Україні. Поет бачить, що його народ "гноблений, затемнюваний і деморалізований довгі віки, ...бідний, недолугий, непорядний, все-таки поволі підноситься, відчуває в щораз широким масах жадобу світла, правди та справедливості і до них шукає шляхів" [11: 30].

Проаналізувавши праці К. Маркса, Ф. Лассаля та інших теоретиків соціалізму, Франко доволі швидко усвідомлює всі хибі соціалістичного вчення, насамперед марксистського зразка, його невідповідність галицьким умовам, селянському характерові української нації. Розчарування поета соціалістичним рухом посилилася після невдалих спроб співпраці з польськими соціалістами, які виразно виявили свій шовіністичний характер, нехтування українськими національними проблемами на користь відновлення "історичної Польщі".

Саме конфлікт із польськими соціалістами на національному ґрунті продемонстрував надзвичайно велике значення соборницької ідеї в поглядах І. Франка. Тоді ж, на початку 1880-х рр., з'являється відомий цикл віршів "Україна" (не опублікований ні в 20-ти, ні в 50-томнику праць мислителя), де ферментація національного ідеалу структурувалась у "візію незалежної України". У найвідомішому з віршів циклу "Не пора", який став одним з українських національних гімнів, поет чітко висловлює свою позицію: "Не пора, не пора, не пора / Москалеві й ляхови служить! / Довершилась Україні кривда стара, – / Нам пора для України жить" [12: 150].

Звертає на себе увагу використання лише терміну "Україна", хоч тоді на позначення всіх українських земель у Галичині зазвичай вживали термін "Русь-Україна", що також свідчить про відхід від галицької традиції й перехід на українські соборницькі позиції.

У гімні звучить заклик до національної єдності, класової боротьби: "Не пора, не пора, не пора / В рідну хату вносити роздор! / Хай пропаде незгоди проклята мара! / Під України єднаймося прапор! " [12: 150]. Об'єднання українських земель в одну соборну державу для поета було кінцевою необхідністю. Він закликав до єднання, плекав віру в те, що Україна "ще не вмерла і не вмере" [13: 479]. Крім того, Франка хвилювала роз'єднаність української нації не так геополітична, як ідейна, роз'єднаність у підходах до базових духовних підвалин існування народу.

Заклик "єднаймося, українські люде" й не служимо "Москві й ляхови", а дбаймо "для матері", "для власної хати, щоб газдою, не слугою перед світом стати" (як і в "Наймиті") є й у Франковій вірші тієї ж пори "Розвивайся ти, високий дубе" [14: 152-153]. Символіка "власної хати", "рідної хати" розкривається в "Святовечірній казці" як символіка української держави. Русь-Україна демонструє перед автором свою територію, маркує її кордони й провіщає, що незабаром щезне з неї чужа влада: "Отсе рідна моя! Отсе моя держава, / Мої терпіння всі, моя будучність, слава: / Дністер, Дніпро і Дон, Бескиди і Кавказ, / Отсе, сини мої, мій чудний рай – для вас! / Любіть, любіть його! Судьби сповниться доля, / І швидко власть чужа пропаде з сего поля!" [15: 409].

Осуд розбрату-роздору, ідея згуртованості українців є леймотивними в романі "Петрії і Довбошуки", романтично-героїчній повісті "Захар Беркут", романі "Борислав сміється", повістях "Навернений грішник", "Воа constrictor" та інших творах. Він з'єднав українську національну ідею в могутню національно-державницьку концепцію розвитку, включаючи в її світогляд соціальну справедливість, ясно проголосив для нашого національного визволення і самовизначення засаду соборності України: "Від Кубані аж до Сяна-річки / Одна, нероздільна" [14: 152].

Франко бачив, що в складі "великої Російської імперії" прості люди так само, а то й більше бідують, ніж у Галичині, під Австро-Угорщиною. Це співчуття до знедоленого українського народу по обидва боки Дніпра робило його справжнім патріотом. Поет був у той час своєрідним мостом єднання Західної та Східної України. У часописах, які він редагував та видавав ("Товариш", "Житє і слово", "Kurjer Lwowski" та інших) поруч із класиками європейської літератури Франко постійно пропагував твори та ідеї східноукраїнських письменників – Лесі Українки, М. Коцюбинського, М. Драгоманова.

Окрилений революційними заворушеннями у Росії, письменник-провидець усвідомлював, що зі зміною урядів у Росії незмінним залишиться ставлення до українців та інших недержавних народів. Мотивуючи досить несподіваний для друзів свій вихід із радикальної партії та вступ до Української національно-демократичної партії, Франко підкреслював, що теперішня відповідальна "велика хвиля вимагає здвигнення одностайної сильної організації серед українців, а не заскоружлих у тіснозорних гурткових (тобто сектярських) поглядах людей, яка ставила за мету здобути незалежну Україну – "культурну, економічну самостійність", створити "одноцільний національний організм".

Висловлюючи сумніви щодо участі українства у загальноросійській революційній боротьбі, І. Франко в статті "З кінцем року" писав: "Серце стискається з болю і досади. Аджеж якби ті люди були зуміли віднайти український національний ідеал, оснований на тих самих свободололюбних думках, якими вони були пройняті, і якби повернули були свої великі сили на працю для того ідеалу серед рідного народу, якби поклали були свої голови в боротьбі за той ідеал, ми були би нині величали їх пам'ять у ряді найліпших борців і – справа вільної, автономної України стояла б нині в Росії і в Європі як справа актуальна, що жде свого рішення, і, може, зовсім іншим шляхом ішов би розвій молодих українських поколінь" [16: 136].

Разом з тим Іван Франко був проти реваншу над Росією "за довговіковий диктат", тому що проголошував постулат золотих мостів дружби між народами. Треба тільки будувати такі мости на добре укріплених берегах – берегах державності, оскільки тільки незалежна держава може бути гарантом дружби з такими ж незалежними державами та їх народами.

Ідеал України як незалежної держави був недосяжним, тому ілюзія федерації "під одним дахом" з Росією не здавалась такою наївною, особливо з урахуванням відсутності її реального зразка. На певному етапі вагання між федерацією і сепарацією були і в І. Франка (як і в Б. Грінченка, М. Драгоманова, Лесі Українки і навіть М. Грушевського), однак переважає ідея незалежності України. Так, у схвальних рецензіях (1895 р., 1900 р.) на випуски брошури Ю. Бачинського "Ukraina irredenta" ("Незалежна Україна") він пише: "Україна не тільки існує, але мусить раніше чи пізніше статися самостійною державою" [17: 390]. Франко був упевнений, що проблема "політичної самостійності України... ввійде на порядок денний політичного життя Європи і не зійде з него, поки не осушиться" [17: 391].

У статті немає згадки ні про автономію України, ні про її федеральний зв'язок з іншими країнами. На противагу тим, що мислили їх як перший ступінь національного життя, всіляки "союзи" тут виключаються зі сфери найближчих завдань.

У вірші "Сідоглавому" (1897 р.) І. Франко відповів своїм опонентам стосовно любові до України: "...твій патріотизм – / Празнична одежина, / А мій – то труд важкий, / Гарячка невдержима. / Ти любиш в ній князів, / Гетьманя, панування, – / Мене ж болить її / Відвічне страждання. / ... Я ж не люблю її / З надмірної любови" [18: 184]. Будь-яке відчуження від своєї нації письменник не сприймав і неодноразово акцентував: він – українець й іншої батьківщини, окрім України, собі не бажає.

Поет відчував себе українцем, тому що вело його до цього "передовсім почуття собачого обов'язку. Як син селянина-русина, вигодований чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю обов'язок панщиною всього життя відробити ці шеляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатись на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали. Мій руський патріотизм – то не сентимент, не національна гордість, то тяжке ярмо, покладене на мої плечі. ...скинути його не могу, іншої батьківщини шукати не могу, бо став би підлим перед власним сумлінням. І якщо щось полегшує мені нести це ярмо, так те, що бачу руський народ, який, хоч гноблений, затемнюваний і деморалізований довгі віки, який хоч і сьогодні бідний, недолугий і безпорадний, але все-таки поволі підноситься, відчуває в щораз ширших масах жаждою світла, правди та справедливості і до них шукає шляхів. Отже, варто працювати для цього народу, і ніяка праця не піде на марне" [10: 30]. Однак через хворобу, яка особливо мучила його останні 15 років життя, І. Франко не зміг повноцінно включитися в процеси формування модерної української нації.

У спадщині І. Франка є твір, який став пророчим для всього українського народу. Це поема "Мойсей". Пошуки мудрого пастиря, вождя свого народу, мудрого "менеджера-царя" – характерне явище для поетів і філософів. Згадаймо хоча б Шевченкове "чи ми діждемось Вашингтона?". Звертався до цієї теми й Франко: "Народе мій, замучений, розбитий, / Мов паралітик той на роздорозжжю, / Людським презирством, ніби струпом, / Критий! / Твоїм будучим душу я тривожу, / Від сорому, який нащадків пізних / Палитиме, заснути я не можу. / Невже тобі на таблицях залізних / Записано в сусідів бути гноєм, / Тяглом у поїздах їх бистроїзних?" [19: 212].

Тема подолання рабства була, є і ще, напевно, буде особливо актуальною для народу України. Бо його пастирі та поводири, на відміну від Мойсея, часто свідомо плутали власні інтереси з народними. За гетьманську булаву торгували майбутнім. Інакше уявляв собі народного лідера Франко: "Все, що мав у житті, він віддав / Для одної ідеї, / І горів, і яснів, і страждав, / І трудився для неї" [19: 216].

Питання виявляється не тільки в тому (як здавалось Мойсеєві досі), щоб юрба в своїй вітчизні усвідомила себе народом, а значить, і стала ним *de facto* (в перекладі на мову українських реалій – не тільки в тому, щоб, визволившись з-під колоніального гніту, здобути незалежність), а в тому, яким саме народом вона стане, яку життєву філософію виробить цей новонароджений до самостійного буття колективний суб'єкт історії [7: 113]. Він впроваджує поняття "духовної вітчизни": "Лиш дрібенький задаток її // Вам отся Палестина" [19: 262], – розтлумачує Єгова своєму заблуканому пророкові. Драматично розполовинений між "скарбами землі" й "скарбами духа", між ситим спокоєм і ненастанним духовним голодом, "невгасаючою тугою" за недосяжним. Йдеться не лише про національне пророцтво Мойсея, але й про драму взаємин пророка, наділеного вищим "знанням", та народу, не спроможного оцінити таке "знання".

На думку І. Франка, гіршим лихом для нашого національного розвитку, ніж навіть урядові заборони українського слова, був настрій, що опанував певною частиною суспільності, – настрій "байдужий, а навіть ворожий для розвою української національності". У кінці життя письменник дійшов до логічного висновку, що шлях до української політичної самостійності проходить, у першу чергу, через бажання українського народу хотіти цього. Тому життєво важливою стала потреба морально-політичного та психологічного визрівання народу до рівня свідомого державотворця із розумінням мети національної самостійності.

Напередодні глобальних революційних потрясінь Франком оволодівало передчуття неготовності українців до практичної реалізації національної ідеї. Гальванізована маса, лебонівська "юрба", що знаходиться під владою несвідомих інстинктів, на погляд Франка, ще не є народом, не є колективним суб'єктом історії. Потрібен пасіонарний поштовх, який би вирвав його з сонно-інертного існування, спричинив би одномоментний перехід від поступового накопичення кількісних змін до нової якості – від юрби до народу. Функцію такого пасіонарного поштовху й виконує Мойсеєва смерть чи радше, зникнення, відсутність Мойсея на горі, його не-буття, пустота: "І було те "нема", / Мов жах смерті холодний. / Чули всі: щезло те, без чого / Жить ніхто з них не годний" [19: 262-263]. І бунтується-повстає він у кінцевому підсумку, саме опираючись цій новоутвореній пустоті, тобто, це і є в чистому вигляді "бунт духа": "Із номадів лінивих ся мить / Люд героїв сотворить" [19: 264]. Місія героя-інтелігента завершилась – з "маси" вискристалізувався "народ-творець". Отже, Мойсея "не признано" й вигнано не народом, а юрбою (недонародом) – отим "кочовиськом ледачим" [19: 214], що постає з перших розділів поеми. Обраний богом народ покликаний пройти тяжкий шлях випробувань для того, аби, "розбивши всі карби", "розвіятись в світ здобувань" уже як "народ-творець", "народ духа", який здолав притягання земних царств.

Ім'ям Івана Франка позначена боротьба за модернізацію України в новітній історії на європейських цивілізаційних засадах XIX століття та пошук контурів нашої епохи. Відчувши ритми доби, осмисливши минуле, він указав нації на єдино правильний шлях – шлях свободи, національної суверенності, шлях побудови своєї державності.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баган О. Жрець інтелектуалізму // Франко І. Вибрані твори: В 3-х т. Т.3: Літературознавство, публіцистика. 2-е вид., доп. / Ред. колегія Скотний В. та інші; упор. Шалата М. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 5-26.
2. Франко І. Одвертий лист до гал[ицької] української молодіжі // Зібрання творів у 50 т. – Т. 45. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 401-409.
3. Франко І. Реалісти чи кар'єристи? // Житє і слово. – 1895. – Ч.4. – С.73-92.
4. Гумилев Л., Панченко А. Чтобы свеча не погасла: Диалог. – Л.: Сов. писатель, 1990. – 128 с.
5. Франко І. На склоні віку. Розмова вночі перед Новим роком 1901 // Зібрання творів у 50 т. – Т. 45. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 286-299.
6. Франко І. Поза межами можливого // Зібрання творів у 50 т. – Т. 45. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 276-285.
7. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К.: Основа, 1993. – 126 с.
8. Франко І. "Ідеї" й "ідеали" галицької москвофільської молодіжі // Франко І. Вибрані твори: В 3-х т. Т.3: Літературознавство, публіцистика. 2-е вид., доп. / Ред. колегія Скотний В. та інші; упор. Шалата М. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 577-588.
9. Франко І. [Що таке соціалізм?] // Збір. творів у 50 т. – Т. 45. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 44-55.
10. Франко І. Тарас Шевченко // Франко І. Вибрані твори: В 3-х т. Т.3: Літературознавство, публіцистика. 2-е вид., доп. / Ред. колегія Скотний В. та інші; упор. Шалата М. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 60-70.
11. Франко І. Дещо про самого себе // Франко І. Вибрані твори: В 3-х т. Т.3: Літературознавство, публіцистика. 2-е вид., доп. / Ред. колегія Скотний В. та інші; упор. Шалата М. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 27-31.
12. Франко І. Національний гімн // Франко І. Вибрані твори: В 3-х т. Т.1: Поезії, поеми. 2-е вид., доп. / Ред. колегія Скотний В. та інші; упор. Шалата М. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 150.

13. Великі роковини // Франко І. Вибрані твори: В 3-х т. Т.1: Поезії, поеми. 2-е вид., доп. /Ред. колегія Скотний В. та інші; упор. Шалата М. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 472-479.
14. Франко І. Розвивайся ти, високий дубе... // Франко І. Вибрані твори: В 3-х т. Т.1: Поезії, поеми. 2-е вид., доп. /Ред. колегія Скотний В. та інші; упор. Шалата М. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 152-153.
15. Франко І. Святвечірня казка // Франко І. Вибрані твори: В 3-х т. Т.1: Поезії, поеми. 2-е вид., доп. / Ред. колегія Скотний В. та інші; упор. Шалата М. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 408-410.
16. Франко І. З кінцем року // Молода Україна. – Львів: укр.-рус. вид. спілка, 1910. – С. 127-142.
17. Франко І. Україна irredenta // Франко І. Вибрані твори: В 3-х т. Т.3: Літературознавство, публіцистика. 2-е вид., доп. / Ред. колегія Скотний В. та інші; упор. Шалата М. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 378-393.
18. Франко І. Сідоглавному // Зібрання творів у 50 т. – Т.2. – К.: Наук. думка, 1976. – С. 184-185.
19. Франко І. Мойсей // Зібрання творів у 50 т. – Т. 5. – К.: Наук. думка, 1976. – С. 201-264.

Матеріал надійшов до редакції 21.10.2006 р.

***Козловец Н.А. Философия национальной идеи в творчестве Ивана Франка.***

*В статье раскрывается понимание И. Франком национальной идеи в европейском контексте; исследовано взгляды писателя на национальное сознание как определяющую духовную доминанту национальной сущности индивида, существования народа и формирования нации; показана созидательная функция интеллигенции, ее историческое призвание; анализируются проблемы единства украинской нации, взаимоотношений проводника нации и масс.*

***Kozlovets M. A. The philosophy of the national idea in Ivan Franro's works.***

*In the article Franko's understanding of national idea in the European context is opened up, Franko's views on national consciousness as determining spiritual dominant of national essence of individual, existence of people and nation formation are investigated. The article deals with nation creation function of intelligentia, its historical calling; the problems of the Ukrainian nation unity, relationships between the nation guide and the masses are analyzed.*